

2023

Identifikimi i produkteve me potencial për eksport dhe zëvendësim të importit

Përgatitur për:

MINT

Përgatitur nga:

Agon Nixha, Konsulent i Jashtëm

Me përkrahjen e Departamentit të Tregtisë, MINT

Ky raport është përpiluar në kuadër të Asistencës Teknike në Kontekstin Evropian
Integrimi të zbatuar nga Zyra e Kryeministrit dhe të mbështetur nga Dukata e Madhe e
Luksemburgut.

[Shkruar fillimisht në anglisht]

Mirënjohje:

Autori shpreh mirënjohje të thellë për stafin e Departamentit të Tregtisë për mbështetjen e tyre në
përpilimin e këtij raporti.

Tetor 2023

Vendi:

Prishtinë , Kosovë

Mohim përgjegjësie:

Pikëpamjet e shprehura këtu janë të autorit dhe për këtë arsye nuk mund të konsiderohen në asnjë
mënyrë se pasqyrojnë opinionin zyrtar të donatorit mbështetës.

Përmbajtja

1. Hyrje	6
2. Qasja e Përgjithshme	7
3. Pasqyrë e përgjithshme e eksporteve të prodhimit të Kosovës	8
4. Përzgjedhja e Eksporteve Strategjike të Prodhimit	14
4.1. Përzgjedhja e eksporteve aktuale strategjike të prodhimit.....	14
4.2. Përzgjedhja e eksporteve prodhuese me potencial afatshkurtër.....	16
4.3. Eksporte të tjera potenciale të sofistikuara në prodhim	17
5. Pasqyra e përgjithshme e importeve të prodhimit të Kosovës	19
6. Përzgjedhja e produkteve me potencial për zëvendësim të importit	21
7. Kontributi i OB-ve mbi Eksportet dhe Importet Strategjike me potencial zëvendësues.....	27
8. Vërejtjet përfundimtare.....	28

Tabelat

Tabela 1: Eksportet e prodhimit, sipas vendit (milionë euro, 2017-2021)	8
Tabela 2: Eksportet e prodhimit, sipas kategorive kryesore (milionë euro, 2017-2022)	10
Tabela 3: Top 14 eksportet aktuale strategjike të prodhimit të Kosovës	15
Tabela 4: Prodhimi i produkteve me potencial në të ardhmen e afërt	16
Tabela 5: Produkte të tjera të mundshme në prodhim	18
Tabela 6: Importet e prodhimit, sipas vendit (milionë euro, 2017-2021)	19
Tabela 7: Importet e prodhimit, sipas kategorive kryesore (milionë euro, 2017-2021)	20
Tabela 8: Lista fillestare e produkteve me potencial zëvendësimi të importit	23
Tabela 9: Përzgjedhja e produkteve të importuara nga vendet jo-MTP që mund t'u nënshtrohen tarifave më të larta	25
Tabela 10: Produktet me origjinë shtazore me potencial zëvendësues importi	26

Figurat

Figura 1: Gjithsej eksportet dhe të prodhimit (milionë euro, 2017-2022)	8
Figura 2: Numri i partnerëve eksportues të Kosovës për mallra prodhuese	9
Figura 3: Qëndrueshmëria eksportit (2017-2021)	11
Figura 4: Shpërndarja e eksporteve sipas intensitetit të teknologjisë (mesatarja 2017-2021)	12
Figura 5: Shpërndarja e eksporteve të prodhimit sipas vlerës së shtuar (mesatarja 2017-2021)	12
Figura 6: Pjesa e produkteve me vlerë të lartë (mesatarja 2017-2021)	13
Figura 7: Gjithsej importet dhe të prodhimit (milionë euro, 2017-2022)	19

Akronimet

OB	Organizata e biznesit
CEFTA	Marrëveshja e Tregtisë së Lirë e Evropës Qendrore
BE	Bashkimi Evropian
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
OEK	Oda Ekonomike e Kosovës
KMF	Kombi më i favorizuar
MINT	Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë
NACE	Nomenklatura e Veprimtarive Ekonomike
OECD	Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik
ZKM	Zyra e Kryeministrit
RCA	Avantazhi Krahësues i Zbuluar
UNIDO	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Industrial

1. Hyrje

Kosova funksionon si një ekonomi relativisht e hapur. Përderisa ka pasur një rritje të dukshme të eksporteve gjatë dy viteve të fundit, deficitit tregtar i Kosovës në mallra ende mbetet shumë i lartë. Në këtë sfond, Politika Industriale e Kosovës 2030, e cila hyri në fuqi rreth mesit të vitit 2023, nënvizon seriozitetin e situatës. Ndër pesë objektivat strategjike, objektivi i dytë përqendrohet në uljen e deficitit tregtar industrial. Ky objektiv përfshin jo vetëm qëllimin e zgjerimit të eksporteve të mallrave të prodhuara nga Kosova në tregjet e huaja, por edhe domosdoshmërinë e zëvendësimit të importeve të përzgjedhura të mallrave të prodhuara me alternativa të prodhuara në vend.

Plani shoqëruar i veprimit, i cili përshkruan veprimet e politikave për tre vitet fillestare të zbatimit të Politikës Industriale, parasheh një analizë të eksporteve strategjike dhe produkteve zëvendësuese të importit si një parakusht për veprime të tjera politike që synojnë zvogëlimin e deficitit tregtar industrial. Duke marrë parasysh këtë detyrim, ky raport synon të identifikojë një listë të eksporteve strategjike, me theks të veçantë në produkte më të sofistikuara, duke identifikuar njëkohësisht produktet e importuara me potencial për zëvendësim. Për më tepër, ai përpiket të identifikojë një listë të sfidave të lidhura me tregtinë në prodhim, duke u mbështetur kryesisht në kontributin e organizatave të biznesit (OB), si dhe propozon masa për të zhblokuar potencialin tregtar industrial.

Ky raport është realizuar në kuadër të nismës së Asistencës Teknike në Kontekstin e Integritimit Evropian, e zbatuar nga Zyra e Kryeministrit dhe e mbështetur nga Dukata e Madhe e Luksemburgut.

Struktura e këtij dokumenti është si më poshtë:

- Pjesa II përshkruan qasjen e përgjithshme të përdorur për analizën.
- Pjesa III paraqet një pasqyrë të peizazhit të eksportit të Kosovës.
- Pjesa IV shtjellon përzgjedhjen e eksporteve strategjike të prodhimit, duke përfshirë si eksportet strategjike aktuale, ashtu edhe ato me potencial për të përmirësuar performancën tregtare të vendit në një afat të afërt nëse marrin mbështetje nga qeveria.
- Pjesa V ofron një pasqyrë të importeve.
- Pjesa VI paraqet importet e prodhimit me potencial për zëvendësim të importit.
- Pjesa VII ofron perspektivën e shoqatave të biznesit për sektorët/produktet strategjike për zëvendësimin e eksporteve dhe importeve.
- Pjesa VIII jep vërejtjet përmbyllëse.

2. Qasja e Përgjithshme

Qasja e përdorur në këtë analizë mëtonte të kuptuarit gjithëpërfshirës të eksporteve strategjike dhe produkteve të mundshme zëvendësuese të importit. Shfrytëzimi i njohurive nga vlerësimet e mëparshme, kryerja e analizave të gjera të të dhënave dhe përfshirja e këndvështrimeve të akterëve kryesorë institucionalë ishin komponentet kryesore të kësaj qasjeje.

Në fillim, u mbajt një takim fillestar me palët përkatëse institucionale të interesit. Objektivi parësor i këtij takimi ishte diskutimi i objektivave të raportit, përcaktimi i pritshmërive të qarta dhe përvijimi i rezultateve.

Për të identifikuar produkte prodhuese me potencial të lartë për eksport, u ndërmor një proces i hulumtimit dhe analizës së thelluar të të dhënave. Ky proces përfshiu një vlerësim gjithëpërfshirës të modeleve tregtare, kërkesës ndërkombëtare dhe sofistikimit të produkteve të eksportit në Kosovë. Qasje të tilla si avantazhi krahasues i zbuluar dhe avantazhi krahasues i fshehtë u përdorën për të identifikuar eksportet strategjike, ndër kritere të tjera.

U bë një analizë e plotë e produkteve të importuara aktualisht nga Kosova për të vlerësuar fizibilitetin e zëvendësimit të këtyre importeve me alternativa të prodhuara në vend. Ndër të tjera, kjo analizë përfshiu profilin tarifor të vendeve referente, duke zbuluar se cilat produkte ato i konsiderojnë të ndjeshme për import.

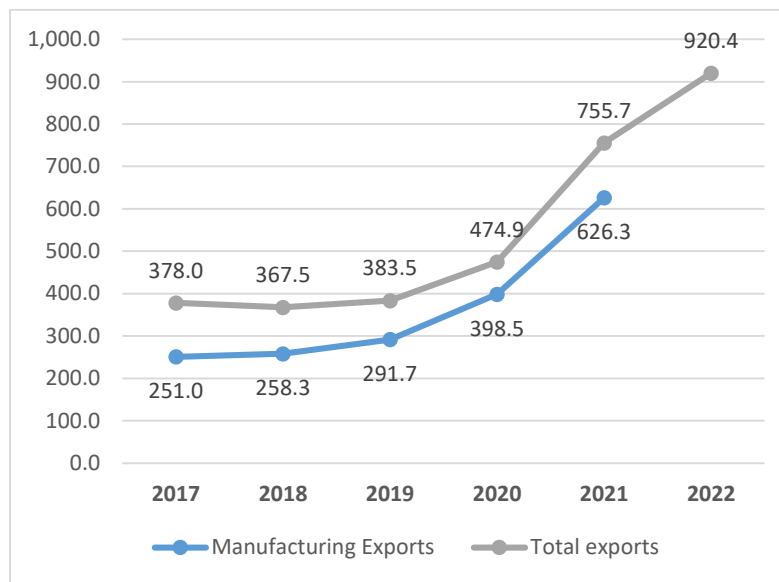
Drafti i analizës, që përfshin eksportet dhe importet, iu dorëzua Departamentit të Tregtisë për shqyrtim të brendshëm dhe validim. Reagimet dhe sugjerimet e vlefshme u përfshinë në vlerësim për të siguruar saktësinë dhe efektivitetin e tij. Ndërkohë, u organizua një raund takimesh me OB-të kryesore për të prezantuar punën dhe për të mledhur opinionet e tyre në lidhje me eksportet strategjike dhe produktet me potencial zëvendësues të importit. Megjithëse të gjithë u pajtuan të ofronin të dhëna, vetëm Oda Ekonomike e Kosovës e bëri këtë dhe të dhënat e ofruara nga ajo u përfshinë në raport.

Për të shpërndarë gjetjet dhe rekomandimet e analizës, u organizua një punëtori e cila i trajtoi si produktet strategjike të prodhimit për eksport, ashtu edhe produktet potenciale për zëvendësim të importit. Gjatë punëtorisë, rezultatet e analizës dhe rekomandimet iu prezantuan autoriteteve përkatëse. Në diskutimet ndërvepruese, u sqaruan hollësitë e përmbajtjes dhe u propozuan hapat e mëtejshëm. Punëtorja shërbeu si platformë për palët e interesit për të dhënë opinione dhe vlerësime të mëtejshme para finalizimit të raportit.

3. Pasqyrë e përgjithshme e eksporteve të prodhimit të Kosovës

Eksportet e Kosovës, veçanërisht në vitet pas shpërthimit të pandemisë, kanë pësuar një rritje të mprehtë krahasuar me vitet e kaluara, duke arritur një maksimum historik prej 920.4 milionë eurosh në vitin 2022. Eksportet e prodhimit, veçanërisht, kanë dëshmuar një rritje më të ndjeshme krahasuar me kategoritë e tjera të eksportit. Ndërsa në vitin 2017, eksportet e prodhimit përbënin 66,4% të gjithsej eksporteve, në vitin 2020 dhe 2021 ato përbënin mesatarisht rreth 83% të gjithsej eksporteve. Për një vështrim më të afërt, shihni Figurën 1.

Figura 1: Gjithsej eksportet dhe ato të prodhimit (milionë euro, 2017-2022)¹

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Eksportet e prodhimit të Kosovës përqendrohen kryesisht në një grup të caktuar vendesh. Gjatë periudhës 2017-2021, 10 vende përbënin 80% të të gjitha eksporteve të prodhimit. Shumica e partnerëve eksportues të Kosovës janë anëtarë të CEFTA-së ose të BE-së, të cilat të dyja kanë marrëveshje tregtare preferenciale me Kosovën. Partneri mbizotërues i eksportit gjatë gjithë kësaj periudhe është Shqipëria, që përbën 16.8% të eksporteve të prodhimit të Kosovës, pasuar nga Maqedonia e Veriut (9.4%) dhe Zvicra (9%). Një partner tregtar në zhvillim dhe i rëndësishëm janë Shtetet e Bashkuara, të cilat u bënë partneri kryesor i eksportit në vitin 2021, kryesisht për shkak të eksporteve të dyshekut. Për hollësi të mëtejshme, shihni Tabelën 1.

Tabela 1: Eksportet e prodhimit, sipas vendit (milionë euro, 2017-2021)

Nr.	Vendi	2017	2018	2019	2020	2021	Gjithsej	% në gjithsej
1	Shqipëria	43.5	45.3	44.9	90.8	81.5	306.1	16.8%
2	Maqedonia e Veriut	22.0	24.8	31.4	34.7	58.9	171.8	9.4%
3	Zvicra	20.0	28.5	28.2	38.4	48.8	163.9	9.0%
4	Gjermania	16.9	20.0	26.1	37.8	54.9	155.7	8.5%

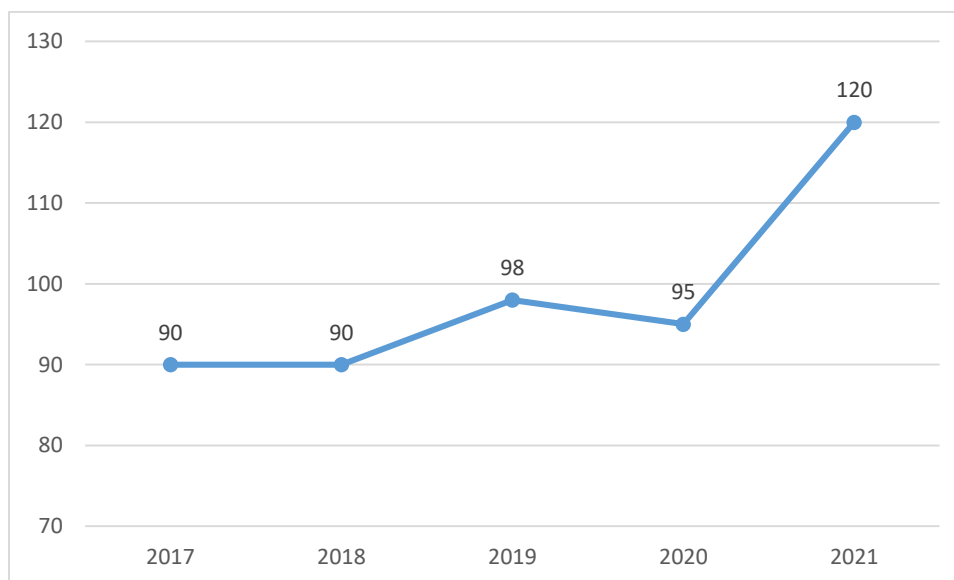
¹Të dhënat për eksportet e prodhimit për vitin 2022, sipas nomenklaturës CPA 2008, nuk ishin gati në kohën e shkrimit të këtij raporti.

5	Shtetet e Bashkuara	2.3	2.3	3.1	23.5	123.3	154.5	8.5%
6	India	52.6	36.3	32.8	0.6	4.8	127.1	7.0%
7	Serbia	16.5	22.6	21.1	27.1	38.7	126.0	6.9%
8	Italia	6.0	7.4	22.2	27.9	59.6	123.2	6.7%
9	Holanda	12.4	14.3	15.0	20.3	19.4	81.5	4.5%
10	Austria	9.8	7.4	7.7	6.4	9.1	40.4	2.2%

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Edhe pse shumica e eksporteve prodhuese janë të përqendruara në mesin e 10 partnerëve kryesorë të eksportit, Kosova gjithashtu eksporton në vende të ndryshme të tjera. Siç tregohet në Figurën 2, si në vitin 2017 ashtu edhe në vitin 2018, Kosova ka eksportuar mallra prodhuese në 90 vende çdo vit. Në vitet në vijim, numri i partnerëve të eksportit u rrit, veçanërisht në vitin e fundit kur numri i destinacioneve të eksportit arriti në 120. Përmirësimi i diversitetit të eksporteve të Kosovës në nivel gjeografik është një zhvillim pozitiv pasi zvogëlon varësinë ekonomike të vendit nga grup i kufizuar partnerësh tregtarë, duke rritur kështu qëndrueshmërinë ndaj goditjeve ekonomike dhe paqëndrueshmërisë gjeopolitike.

Figura 2: Numri i partnerëve eksportues të Kosovës për mallra prodhuese

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Tabela 2 paraqet klasifikimin e eksporteve të prodhimit bazuar në ndarjet sipas NACE rev 2. Tre eksportet kryesore, përkatësisht (24) prodhimi i metaleve bazë, (22) prodhimi i gomës dhe produkteve plastike dhe (31) prodhimi i mobileve, së bashku përbënin përafërsisht gjysmën e eksporteve të prodhimit të Kosovës gjatë periudhës 2017-2021. Kategoria e prodhimit të mobileve pati një rritje të mprehtë në vitin 2021, kryesisht për shkak të eksporteve të dyshekëve që i përkasin kësaj kategorie. Dy kategori të tjera që përjetuan rritje të konsiderueshme krahasuar me vitin 2017 janë (26) prodhimi i kompjuterëve dhe elektronikës dhe (14) prodhimi i veshjeve, megjithëse vlen të theksohet se vlerat e tyre në vitin 2017 ishin relativisht të ulëta. Kur krahasojmë vitin 2021 me 2017-ën, vetëm (15) prodhimi i lëkurës dhe (32) kategoritë e tjera të prodhimit shënuan rënie.

Tabela 2: Eksportet e prodhimit, sipas kategorive kryesore (milionë euro, 2017-2022)

Nr.	Aktiviteti NACE	2017	2018	2019	2020	2021	Gjithsej	Përqindja
							2017-2021	në gjithsej (%)
24	Prodhimi i metaleve bazë	83.3	63.1	75.9	112.4	131.7	466.4	25.5%
22	Prodhimi i produkteve të gomës dhe plastike	36.9	46.5	51.5	58.3	78.5	271.7	14.9%
31	Prodhimi i mobileve	7.3	10.5	15.3	33.6	140.0	206.7	11.3%
10	Prodhimi i produkteve ushqimore	37.5	34.6	28.4	33.4	44.4	178.4	9.8%
11	Prodhimi i pijeve	24.2	27.6	28.7	29.7	36.9	147.0	8.1%
25	Prodhimi i produkteve metalike të fabrikuara	13.8	21.5	23.5	31.7	52.7	143.2	7.8%
20	Prodhimi i kimikateve	5.7	5.9	8.2	19.6	21.8	61.2	3.4%
13	Prodhimi i tekstileve	6.2	6.1	7.9	17.9	22.6	60.8	3.3%
23	Prodhimi i mineraleve të tjera jometalike	6.6	7.8	7.6	9.6	18.7	50.4	2.8%
28	Prodhimi i makinerive dhe pajisjeve	5.2	6.6	8.1	9.4	15.2	44.4	2.4%
16	Prodhimi i drurit	5.4	5.4	7.7	10.4	14.0	42.9	2.3%
	Prodhimi i kompjuterëve dhe pajisjeve							
26	elektronike	1.5	3.0	5.3	8.3	11.4	29.6	1.6%
14	Prodhimi i veshjeve	1.5	2.2	3.3	5.2	10.3	22.4	1.2%
32	Prodhime të tjera	5.1	4.6	4.6	3.6	4.5	22.4	1.2%
27	Prodhimi i pajisjeve elektrike	1.7	2.3	4.2	3.8	5.6	17.5	1.0%
29	Prodhimi i mjeteve motorike	1.2	2.2	2.9	4.1	6.2	16.6	0.9%
15	Prodhimi i lëkurës	3.5	2.7	3.1	2.3	3.3	15.0	0.8%
17	Prodhimi i letrës	2.6	2.4	2.0	2.9	4.0	13.9	0.8%
19	Prodhimi i koksit dhe naftës	1.2	1.3	2.7	1.4	3.5	10.2	0.6%
21	Prodhimi i produkteve farmaceutike	0.7	1.9	0.9	0.7	0.8	5.0	0.3%
30	Prodhimi i pajisjeve të tjera të transportit	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.4	0,0%
12	Prodhimi i produkteve të duhanit	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0,0%
	Printimi dhe riprodhimi i mediave të							
18	regjistruara	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0,0%
GJITHSEJ		251.0	258.3	291.7	398.5	626.3	1,825.8	100.0%

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Ndërmjet viteve 2017 dhe 2021, Kosova ka eksportuar gjithsej 970 produkte prodhuese, të klasifikuara sipas nivelit 6-shifror të klasifikimit CPA 2008. Gjatë kësaj periudhe, gjysma e këtyre eksporteve prodhuese janë eksportuar pa ndërprerje, pra janë eksportuar çdo vit pa pushim. Kjo sugjeron që një numër i mirë biznesesh jo vetëm që po hyjnë në tregjet globale, por gjithashtu po e mbështesin në mënyrë aktive praninë e tyre me kalimin e kohës. Megjithatë, është e rëndësishme që këto të dhëna të interpretohen me kujdes, sepse niveli gjashtëshifror i zërthimit nuk përfaqëson nivelin më të ulët të granularitetit. Teknikisht, nivele më të larta të stabilitetit të eksportit vërehen kur ka më pak ndarje në klasifikim. Ndër eksportet e pandërprera, vetëm 13.8% shënuan rritje të vazhdueshme gjatë këtij harku kohor. Për shifra të hollësishme, shihni Figurën 3.²

²Shënim: Janë marrë parasysh vetëm kategoritë e eksportit me vlera të barabarta ose më të mëdha se 1,000 EUR.

Figura 3: Stabiliteti i eksportit (2017-2021)

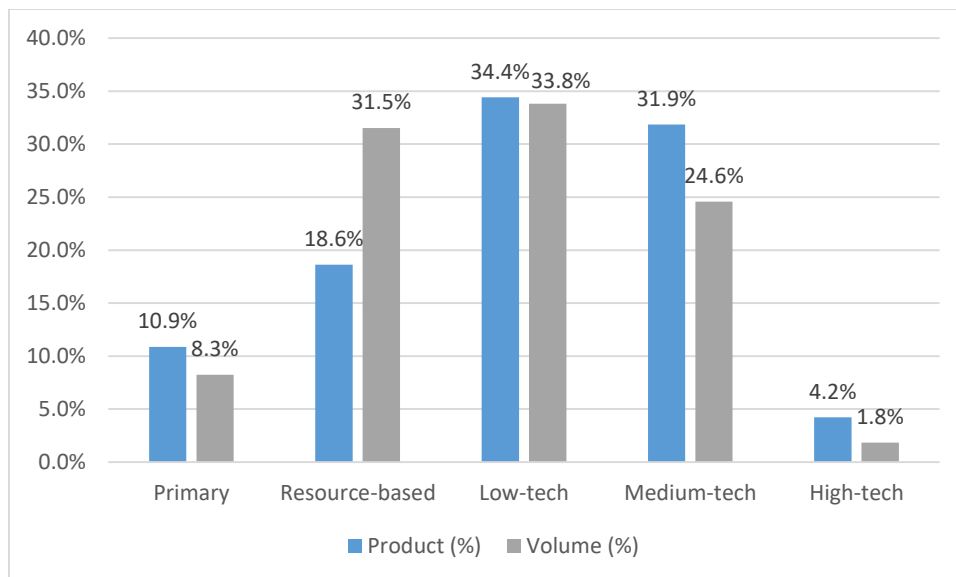
Burimi: Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Ndër faktorët e tjerë, performanca ekonomike e një vendi mund të ndryshojë në bazë të produkteve që eksporton, pasi jo të gjitha produktet kanë të njëjtin ndikim. Eksportet më të sofistikuar shihen si katalizatorë për rritje, me një rritje prej 10% në sofistikimin e eksporteve që mund të rrisë rritjen me 0.5%.³ Një matje e tërthortë për sofistikimin e eksportit është klasifikimi i intensitetit të teknologjisë i OECD-së. Kjo është një skemë klasifikimi e mirëpërcaktuar që kategorizon produktet e prodhimit në katër grupe: të bazuara në burime, të teknologjisë së ulët, të teknologjisë së mesme dhe të teknologjisë së lartë, duke përdorur si bazë të dhënat e shpenzimeve për kërkimin dhe zhvillimin (R&D). Sipas këtij klasifikimi, nga viti 2017 deri në vitin 2021, 66.3% e eksporteve të Kosovës përbëheshin nga produkte të teknologjisë së ulët ose të mesme – që bazohet në shpërndarjen e produkteve të eksportuara. Sa i përket vlerës, shumica e eksporteve ishin kryesisht të bazuara në burime dhe me teknologji të ulët. Kjo do të thotë se eksportet e bazuara në burime përbëheshin nga më pak produkte sesa ato të teknologjisë së mesme, por sasia e eksportuar në kategorinë e mëparshme ishte relativisht më e lartë. Eksportet e teknologjisë së lartë përfaqësonin një përqindje të vogël, duke zënë vetëm 4.2% sa i përket numrit të produkteve dhe 1.8% të vlerës së përgjithshme të eksportit. Në krahasim, në BE përqindja e produkteve të teknologjisë së lartë në eksportet jashtë BE-së është afërsisht 17%.⁴

³ Hausmann, R., J. Hwang dhe D. Rodrik (2007. Çfarë ju eksportoni ka rëndësi, Journal of Economic Growth, 12 (1): 1–25.

⁴ Eurostat. (2023). Tregtia ndërkombëtare dhe prodhimi i produkteve të teknologjisë së lartë.

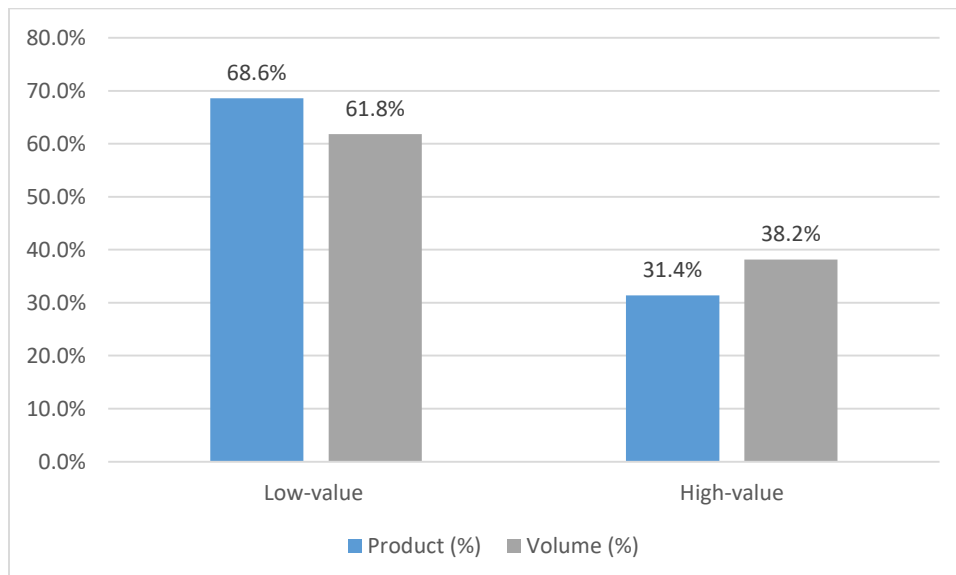
Figura 4: Shpërndarja e eksporteve sipas intensitetit të teknologjisë (mesatarja 2017-2021)

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

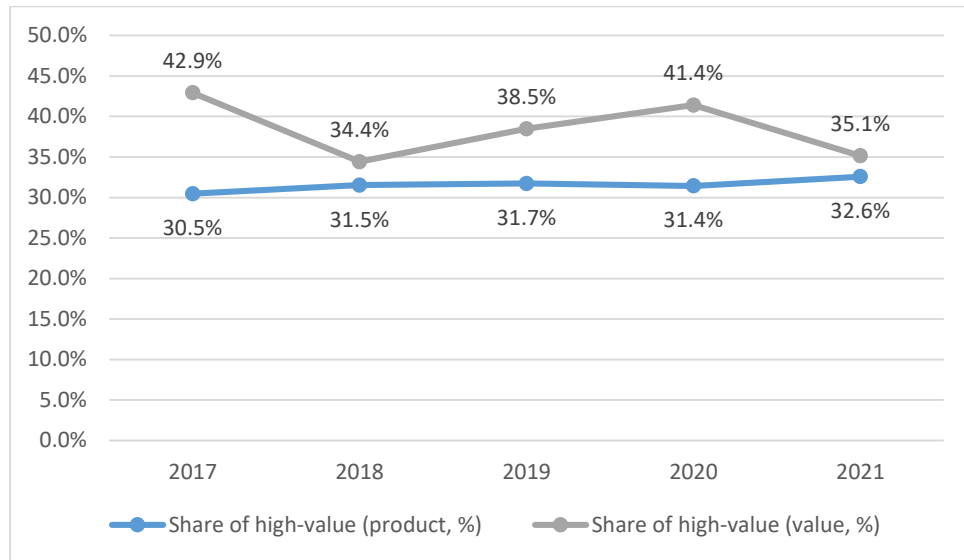
Një tjetër përfaqësues është klasifikimi UNIDO-së, i cili i kategorizon produktet në kategori me vlerë të lartë dhe me vlerë të ulët. Kriteret e përdorura për këtë klasifikim janë vlerat mesatare për njësi të eksporteve globale. Sipas këtij klasifikimi, shumica e eksporteve në Kosovë, mesatarisht në periudhën 2017-2021, bien në kategorinë me vlerë të ulët, si për nga numri i produkteve ashtu edhe për nga vlerat e tyre përkatëse (shih Figurën 5). Ndërsa ka pasur një rritje të lehtë të peshës së produkteve me vlerë të lartë gjatë viteve në shqyrtim, vlerat e tyre të eksportit kanë përjetuar një trend rënijeje (Figura 6).

Figura 5: Shpërndarja e eksporteve të prodhimit sipas vlerës së shtuar (mesatarja 2017-2021)

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Figura 6: Përqindja e produkteve me vlerë të lartë (mesatarisht 2017-2021)

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

4. Përzgjedhja e Eksporteve Strategjike të Prodhimit

Kjo pjesë paraqet eksportet kryesore strategjike të Kosovës dhe identifikon ato me potencial të rëndësishëm rritjeje në të ardhmen e afërt, me kusht që të marrin mbështetjen e nevojshme. Të dhënat e papërpunuara të tregtisë të përdorura për llogaritjet janë marrë nga baza e të dhënave e Agjencisë së Statistikave të Kosovës (ASK), ndërsa të dhënat e tregtisë globale janë marrë nga baza e të dhënave WITS (me burim original është UN Comtrade). Të dy grupet e të dhënave janë klasifikuar sipas Sistemit të Harmonizuar në nivelin 6-shifror të ndarjes.⁵

4.1. Përzgjedhja e eksporteve aktuale strategjike të prodhimit

Eksportet aktuale strategjike përbëhen nga produkte që kanë rëndësi të madhe në ecurinë aktuale tregtare të vendit. Zgjedhja e tyre është bërë duke marrë parasysh aspektet e ofertës dhe të kërkesës. Kriteri parësor i përdorur për të përcaktuar përzgjedhjen e eksporteve strategjike aktuale është i ashtuquajti Avantazhi Krahases Relativ (RCA). RCA është një indeks i përdorur në ekonominë ndërkombëtare për të vlerësuar avantazhin ose disavantazhin relativ të një vendi specifik në një kategori të caktuar mallrash ose shërbimesh, siç pasqyrohet në modelet tregtare. Ky koncept zakonisht quhet indeksi Balassa, i emërtuar pas prezantimit të tij nga Béla Balassa në 1965. Në terma matematikorë, RCA llogaritet si më poshtë:

$$RCA_{iw}^k = \left(\frac{X_{iw}^k}{X_{iw}} \right) \div \left(\frac{X_{ww}^k}{X_{ww}} \right)$$

Ku X_{iw}^k = eksporti i mallit k i vendit i në botë

X_{iw} = gjithsej eksporti i vendit i në botë

X_{ww}^k = eksporti botëror i mallit k në botë

X_{ww} = gjithsej eksporti botëror në botë

Një vend thuhet se zotëron një avantazh krahasues kur $RCA > 1$. Në rastin tonë, për të zbutur ndikimin e luhatjeve vjetore, është marrë në konsideratë mesatarja e RCA-së së pesë viteve të fundit. Për më tepër, për të llogaritur stabilitetin e eksportit, u vendos një kusht që RCA duhej të qëndronte mbi një në pesë vitet e fundit. Megjithatë, kishte një rast përjashtimi nga ky rregull, i cili do të shpjegohet më vonë. Kriteri tjetër ishte dinamika e importeve botërore si përafruese e kërkesës. Që produktet të kualifikoheshin, duhej të kishte një rritje të importeve botërore nga viti 2018 në 2022, duke treguar një rritje të kërkesës.

Intensiteti i teknologjisë dhe vlera e produktit ishin dy faktorë të marrë parasysh gjatë përzgjedhjes së eksporteve strategjike, megjithëse këto nuk ishin kriteret përjashtuese në rastin e eksporteve strategjike aktuale. Madhësia e ofertës dhe trendi i importeve botërore (kërkesa botërore) u konsideruan vendimtare.

Duke u mbështetur në qasjen e sipërpërmendur, Tabela 3 paraqet 15 eksportet strategjike kryesore, të renditura sipas vlerës mesatare të RCA-së për periudhën 2018-2022. Sipas vlerës mesatare të RCA-së,

⁵Shënim: Ndryshe nga klasifikimi CPA 2008, vlerat e eksportit, sipas klasifikimit HS, janë të disponueshme për vitin 2022, dhe për këtë arsye, ky vit përfshihet në identifikimin e eksporteve strategjike.

(940429) dyshekët e të pajisur me susta; (392111) pllakat, fletët, filmi, fletët metalike prej polimeresh qelizore; dhe (392520) dyert, dritaret dhe kornizat e tyre plastike ishin ndër produktet e rangut më të lartë. Për më tepër, këto produkte kanë pësuar rritjen më të ndjeshme në vitin 2022 krahasuar me vitin 2018. Në këtë grup, produktet me rritjen më të madhe të kërkesës botërore, të matur me importet botërore, janë (940161) sediljet e veshura me susta me korniza druri; (730890) konstruksionet prej hekuri ose çeliku dhe pjesë të strukturave; dhe (940360) mobilet prej druri. Siç u përmend më herët, një produkt nuk i plotëson kriteret e stabilitetit të eksportit. Megjithatë, ai ka hyrë në top 15 për shkak të rritjes së tij të shpejtë në RCA gjatë katër viteve të fundit dhe kualifikimit të tij si një produkt me vlerë të lartë. Produktet që kanë treguar një rritje të pandërprerë të RCA-së nga 2018 në 2022 përfshijnë (940429) dyshekët e pajisur me susta; (392111) pllakat, fletët, filmin, fletët metalike prej polimeresh qelizore; (620449) fustanet e grave ose vajzave nga materialet e tekstit; dhe (700800) njësitë izoluese me shumë mure prej xhami. Për hollësi mbi intensitetin e teknologjisë, vlerën dhe informata të tjera, ju lutemi shihni Tabelën 3.

Tabela 3: Top 14 eksportet aktuale strategjike të prodhimit të Kosovës⁶

Kategoria e produkteve	Mes. RCA 2018-2022	Δ RCA 2018-2022	Qëndrueshmëria e eksportit	Importet botërore Δ 2018-2022	Intensiteti i teknologjisë	Me vlerë të lartë / me vlerë të ulët
940429: Dyshekë, të pajisur me susta	447,9	970,64	✓	+343,2 milione	Tek. U	Vlera L
392111: Pllaka, fletë, film, fletë metalike prej polimeresh qelizore	190.5	143.4	✓	+300,9 milione	Tek. M	Vlera U
392520: Dyer, dritare plastike dhe kornizat e tyre	152.7	56.7	✓	+938,2 milione	Tek. U	Vlera U
761010: Dyer, dritare alumini dhe kornizat e tyre	51.4	4.1	✓	+1101.4 milione	Tek. U	Vlera U
730661: Tuba dhe gypa prej hekuri ose çeliku dhe profile të zbrazëta	41.4	7.6	✓	+1885,6 milione	Tek. U	Vlera U
620449: Veshjet e grave ose vajzave nga materiale tekstili	23.1	56.7	✓	+182,6 milione	Tek. U	Vlera L
392321: Thasë dhe thasë me polimere të etilenit	22.0	-9.5	✓	+1797,9 milione	Tek. U	Vlera U
940340: Mobile druri për kuzhina	18.4	4.5	✓	+1739,2 milione	Tek. U	Vlera L
700800: Njësi izoluese me shumë mure prej qelqi	17.9	16.0	✓	+288,4 milione	bazuar në B	Vlera L
620443: Veshje grash ose vajzash nga fibra sintetike	9.7	N/A	X	+152,0 milione	Tek. U	Vlera L
940360: Mobile druri	9.4	3.3	✓	+3539,2 milione	Tek. U	Vlera L
220299: Pije joalkoolike	8.8	1.0	✓	+1428,3 milione	bazuar në B	Vlera U

⁶Shënim: Kolonat me titull në të kaltër janë kriteri vendimtar për përzgjedhjen e eksporteve.

392010: Pllaka, fletë, film, fletë metalike prej polimeresh joqelizore	6.3	0.1	✓	+2955,1 milionë	Tek. M	Vlera U
730890: Struktura prej hekuri ose çeliku dhe pjesë të strukturave	5.7	2.6	✓	+3844,3 milionë	Tek. U	Vlera U
940690: Ndërtesa të parafabrikuara	5.7	5.3	✓	+398,5 milionë	Tek. M	Vlera L
940161: Sedilje me susta, me korniza druri	3.8	3.9	✓	+4025,8 milionë	Tek. U	Vlera L

Bazuar në B = bazuar në burime; Tek. U = teknologji e ulët; Tek. M = teknologji e mesme; Tek. L = teknologji e lartë; Vlera U. = me vlerë të ulët; Vlera L. = me vlerë të lartë.

Emrat e produkteve janë shkurtuar/ndryshuar për arsye hapësire.

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në të dhënat e ASK-së, WITS-it, OECD-së dhe UNIDO-së.

4.2. Përzgjedhja e eksporteve prodhuese me potencial afatshkurtër

Kjo pjesë paraqet eksportet e prodhimit të Kosovës që mund të jenë strategjike për performancën tregtare të vendit në një ardhme të afërt nëse marrin mbështetje nga qeveria. Përzgjedhja e këtyre eksporteve bëhet në bazë të qasjes së avantazhit krahasues të fshehtë, që nënkupton shënjestrimin e produkteve që shkëlqejnë sa u përket eksporteve në vende me strukturë të ngjashme burimesh, por me performancë të përgjithshme ekonomike disi më të mirë. Ky hap mund të shmangë që qeveria të bëjë gjëra të gabuara ose të kapet nga grupet e interesit për kërkimin e lehtësirave.

Në këtë kontekst, duke marrë parasysh faktorë të tillë si BPV-ja për kokë banori, vlera e shtuar e prodhimit, trashëgimia ekonomike dhe pozita gjeografike, u vendos që Sllovenia në vitin 2014, Maqedonia e Veriut⁷ dhe Serbia në vitin 2022 të zgjidheshin si vendet referente. Kriteri fillestar për përzgjedhjen e eksporteve ishte që produkti të renditej në mesin e 200 eksporteve më të mira të prodhimit në të paktën një nga këto dy vende referente. Kushti i dytë ishte që të përfshiheshin vetëm ato produkte që kanë treguar shenja të hershme suksesi në eksportet e Kosovës në vitin 2022, me një RCA më të lartë se 1. Nëse RCA-ja ishte gjithashtu më e lartë se 1 në vitet e mëparshme, kjo është edhe më mirë, por stabiliteti i eksportit nuk ishte kriteri përcaktues në këtë përzgjedhje të veçantë. Duke pasur parasysh objektivin e zhblokimit të potencialit të ri, prioritet më i lartë iu dha produkteve me teknologji të lartë dhe të mesme ose me vlerë të lartë. Ndryshimet në importet botërore dhe ndryshimet në peshën e importeve botërore, megjithëse janë paraqitur për referencë të lexuesit, nuk janë përdorur si kriter përzgjedhjeje në këtë rast.

Në mesin e top 15 eksporteve prodhuese të Kosovës, bazuar në kriteret e përmendura më lart, (441520) paletat, paletat e kutive dhe dërrasat; (160100) salsiçe dhe produkte të ngjashme; dhe (940320) mobilet metalike kanë arritur në krye të listës. Ato renditen ndër 200 më të mirat në të tre vendet referente, kanë vlerë të shtuar të lartë dhe kanë shënuar rritje të importeve botërore, si në vlerë, ashtu edhe si përqindje e gjithsej importeve.

Tabela 4: Prodhimi i produkteve me potencial në të ardhmen e afërt

⁷Viti 2014 u zgjodh për shkak të strukturës më të krahasueshme të eksportit.

Kategoria e produkteve	RCA 2022	Siloveni 2014 (200 më të mirët)	Maqedonia e V. 2022 (200 më të mirat)	Serbia 2022 (200 më të mirët)	Intensiteti i teknologjisë	Vlera e Shtuar	Qëndrueshmëria e	Importet botërore Δ 2018-2022	Përqindja e importeve botërore
441520: Paleta, paleta kuti dhe dërrasa	20.8	●	●	●	bazuar në B	Vlera L.	✓	+2001,8 milione	+51%
160100: Salcice dhe produkte të ngjashme	3.9	●	●	●	bazuar në B	Vlera L.	✓	+874,4 milione	+3%
940320: Mobile metalike	1.0	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	X	+5859,9 milione	+17%
392113: Pllaka, fletë, film, fletë metalike dhe shirit	2.1	●	●	●	Tek. M	Vlera U.	X	+605,0 milione	-0%
321490: Përgatitje jo refraktare. për fasadat	50.4	●	●	●	Tek. M	Vlera U.	✓	-0,1 milione	-14%
391721: Tuba, tuba dhe zorra të ngurtë	18.4	●	●	●	Tek. M	Vlera U.	✓	+415,9 milione	+4%
940350: Mobile druri për dhoma gjumi	4.6	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	✓	+2318,1 milione	+6%
481810: Letër higjienike në rrotulla	2.8	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	X	+211,6 milione	-9%
420500: Artikuj prej lëkure	3.0	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	X	-602,5 milione	-34%
390110: Polietileni (0,94 graviteti)	6.2	●	●	●	Tek. M	Vlera U.	X	-808,4 milione	-17%
640610: Pjesa e sipërme dhe pjesët e tyre	7.7	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	✓	-515,6 milione	-29%
732189: Soba, ngrohje, kaldaja	2.3	●	●	●	Tek. U	Vlera L.	X	+960,4 milione	+51%
730630: Tuba, tuba dhe profile të zbrazëta	5.4	●	●	●	Tek. U	Vlera U.	✓	+1468,2 milione	+5%
761090: Strukturat e aluminit	4.8	●	●	●	Tek. U	Vlera U.	✓	+1837,1 milione	+6%
220421: Verë e rrushit të freskët	3.0	●	●	●	bazuar në B	Vlera L.	✓	-828,0 milione	-17%

Bazuar në B = bazuar në burime; Te. U = teknologji e ulët; Tek. M = teknologji e mesme; Tek. L = teknologji e lartë; Vlera U = me vlerë të ulët; Vlera L/. = me vlerë të lartë.

Emrat e produkteve janë shkurtuar/ndryshuar për arsye hapësire.

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në të dhënat e ASK-së, WITS-it, OECD-së dhe UNIDO-së.

4.3. Eksporte të tjera potenciale të sofistikuara në prodhim

Tabela 5 paraqet një listë të produkteve me RCA që kalon 1 në të paktën dy nga tre vendet referente dhe

që përjetojnë eksporte të konsiderueshme gjatë periudhave në shqyrtim. Të gjitha janë të teknologjisë së lartë dhe me vlerë të lartë. Në Kosovë, eksportet e këtyre produkteve janë inekzistente ose të papërfillshme. Megjithatë, duke supozuar se kemi burimet e nevojshme për prodhimin e artikujve të tillë, qeveria duhet të vendosë masa mbështetëse për të nxitur prodhimin e tyre dhe eksportin e mëvonshëm.

Tabela 5: Produkte të tjera të mundshme prodhuese në prodhim

Kategoria e produkteve	RCA e Sllovenisë 2014	RCA e Maqedonisë V. 2022	RCA e Serbisë 2022	Intensiteti i teknologjisë	Vlera e Shtuar	Sllovenia Vlera e eksportit 2014	Maqedonia V. Vlera e eksportit 2022	Serbia Vlera e eksportit 2022
850110: Motorët (produkti <= 37,5 W)	2.2	4.6	16.3	Tek. L	Vlera L.	47.0 M	0.1 M	302.8 M
850300: Pjesë për motorë elektrikë dhe gjeneratorë	10.4	0.3	8.8	Tek. L	Vlera L.	345.1 M	1.2 M	318.6 M
300420: Medikamente që përmbajnë antibiotikë	4.3	6.6	0.7	Tek. L	Vlera L.	106.8 M	29.4 M	15.4 M
300450: Medikamente që përmbajnë provitamina	4.7	0.3	2.3	Tek. L	Vlera L.	42.2 M	1.0 M	14.2 M
850131: Motorët DC (produkti > 37,5 W)	3.7	0.0	5.8	Tek. L	Vlera L.	47,9 M	0.0 M	109.3 M
850132: Motorë dhe gjeneratorë DC (prodhimi 750 W)	20.5	0.0	8.4	Tek. L	Vlera L.	51.5 M	0.0 M	35.5 M
850152: Motorë AC, shumëfazorë (produkti > 750 W)	2.1	0.0	5.0	Tek. L	Vlera L.	28.1 M	0.1 M	76.2 M

Bazuar në B = bazuar në burime; Tek. U = teknologji e ulët; Tek. M = teknologji e mesme; Tek. L = teknologji e lartë; Vlera U. = me vlerë të ulët; Vlera L. = me vlerë të lartë.

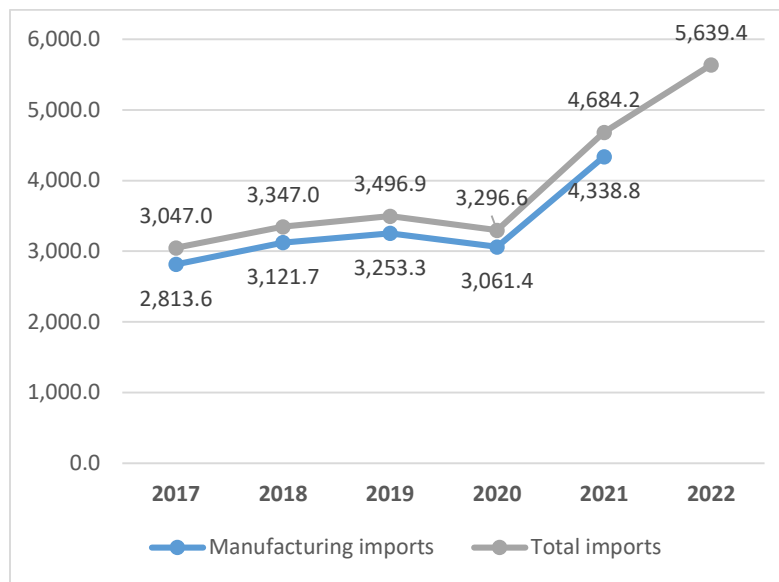
Emrat e produkteve janë shkurtuar/ndryshuar për arsye hapësire.

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në të dhënat e ASK-së, WITS-it, OECD-së dhe UNIDO-së.

5. Pasqyra e përgjithshme e importeve të prodhimit të Kosovës

Importet e Kosovës kanë tejkaluar vazhdimisht eksportet e saj, duke çuar në një deficit të konsiderueshëm tregtar të mallrave. Me përjashtim të vitit 2020, ka pasur një rritje të vazhdueshme të importeve të Kosovës, duke u rritur nga 3.04 miliardë euro në vitin 2017 në 5.63 miliardë euro në vitin 2021. Gjatë dy viteve të fundit, rritja ka qenë veçanërisht e rëndësishme, rreth 70%. Pjesa më e madhe e importeve përbëhej nga mallra përpunuese, me mesatarisht rreth 93%. Kjo përqindje ka mbetur relativisht e qëndrueshme gjatë viteve. Për shifra konkrete, ju lutemi shihni Figurën 7.

Figura 7: Gjithsej importet dhe importet e prodhimit (milionë euro, 2017-2022)⁸

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Ngjashëm me eksportet, importet prodhuese të Kosovës janë gjithashtu të përqendruara kryesisht në një grup të caktuar vendesh. Ndërmjet viteve 2017 dhe 2021, 10 vende përbënin rreth 71% të të gjitha importeve të prodhimit. Në mesin e këtyre 10 vendeve, me përjashtim të Kinës dhe Turqisë, të tjerat janë ose nga CEFTA ose nga BE-ja dhe gëzojnë status preferencial tregtar, i cili vlen edhe për Turqinë. Partnerët më të shquar të importit gjatë kësaj periudhe janë Gjermania dhe Turqia, që përbëjnë përkatësisht 13.7% dhe 12.2% të importeve prodhuese të Kosovës, të pasuara nga Kina (10.4%) dhe Serbia (6.6%). Për hollësi të mëtejshme, ju lutemi shihni Tabelën 6.

Tabela 6: Importet e prodhimit, sipas vendit (milionë euro, 2017-2021)

Nr.	Vendi	2017	2018	2019	2020	2021	Gjithsej	% në gjithsej
1	Gjermania	376.2	391.8	444.6	424.1	607.9	2,244.7	13.7%
2	Turqia	286.0	327.7	420.8	394.7	570.2	1,999.4	12.2%
3	Kinë	273.1	309.5	338.3	322.4	450.9	1,694.2	10.4%
4	Serbisë	347.1	320.7	4.9	136.5	256.5	1,065.5	6.6%

⁸Të dhënat për importet e prodhimit për vitin 2022, sipas nomenklaturës CPA 2008, nuk ishin gati në kohën e shkrimit të këtij raporti.

5	Italia	189.6	200.6	218.0	182.0	271.2	1,061.5	6.5%
6	Maqedonia e Veriut	147.3	163.1	229.0	180.0	229.0	948.4	5.8%
7	Shqipëria	131.3	187.0	199.1	170.6	232.7	920.5	5.6%
8	Greqia	126.6	116.0	186.0	129.9	195.9	754.4	4.6%
9	Polonia	79.2	86.3	103.9	102.2	131.4	503.0	3.1%
10	Bullgaria	56.4	62.8	108.9	81.4	78.3	387.9	2.4%

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në Agjencinë e Statistikave të Kosovës

Tabela 7 paraqet ndarjen e importeve të prodhimit sipas NACE rev 2. Gjatë periudhës 2017-2021, tre importet kryesore përfshinin (10) prodhimin e produkteve ushqimore, (19) prodhimin e koksit dhe naftës së rafinuar dhe (31) prodhimin e automjeteve. Së bashku, këto kategori përbënin afërsisht 34% të importeve të prodhimit të Kosovës. Për shkak të pjesës së madhe të importeve që u atribuohet produkteve ushqimore dhe kapacitetit të perceptuar të Kosovës për prodhimin e tyre, këto produkte do të jenë fokusi kryesor për zëvendësim. Të gjithë sektorët kanë pësuar rritje të ndjeshme ndërmjet 2017-ës dhe 2021-ës. Për informata më të hollësishme, shihni Tabelën 7.

Tabela 7: Importet e prodhimit, sipas kategorive kryesore (milionë euro, 2017-2021)

Nr.	Aktiviteti NACE	2017	2018	2019	2020	2021	Gjithsej 2017- 2021	Përqindja në gjithsej (%)
10	Prodhimi i produkteve ushqimore	427.0	430.7	459.2	466.6	581.0	2,364.4	14.3%
19	Prodhimi i koksit dhe naftës së rafinuar	318.1	393.7	395.7	247.0	428.2	1,782.7	10.7%
29	Prodhimi i mjeteve motorike	259.0	253.3	299.7	268.2	389.8	1,470.0	8.9%
24	Prodhimi i metaleve bazë	205.8	263.9	264.5	241.2	378.9	1,354.2	8.2%
20	Prodhim kimikatesh dhe produktesh kimike	213.6	226.6	238.0	257.1	367.7	1,303.0	7.9%
28	Prodhim makinerish dhe pajisjesh	167.3	214.6	217.9	206.7	306.9	1,113.4	6.7%
23	Prodhimi i produkteve të tjera minerale jometalike	155.9	166.3	167.6	171.2	225.3	886.3	5.3%
22	Prodhimi i produkteve të gomës dhe plastike	142.3	151.1	155.2	151.6	205.2	805.4	4.9%
27	Prodhimi i pajisjeve elektrike	139.9	149.5	148.0	151.2	189.3	777.9	4.7%
25	Prodhimi i produkteve metalike të fabrikuara	102.0	110.0	112.0	124.1	150.8	599.0	3.6%
26	Prodhimi i produkteve kompjuterike dhe elektronike	90.1	110.1	108.7	108.2	153.0	570.1	3.4%
14	Prodhimi i veshjeve të veshura	89.1	105.2	118.0	98.7	142.5	553.5	3.3%
11	Prodhimi i pijeve	76.5	78.6	82.6	77.6	116.6	431.8	2.6%
21	Prodhimi i produkteve farmaceutike	65.8	69.0	69.6	93.2	114.3	412.0	2.5%
16	Prodhimi i drurit dhe i produkteve të drurit	64.8	69.3	75.6	68.9	98.1	376.7	2.3%
12	Prodhimi i produkteve të duhanit	62.1	64.8	68.5	63.0	87.2	345.7	2.1%
13	Prodhimi i tekstileve	52.1	58.7	56.8	66.7	100.4	334.7	2.0%
17	Prodhimi i letrës dhe produkteve të letrës	56.4	58.5	61.9	58.8	76.6	312.2	1.9%
31	Prodhimi i mobileve	40.8	49.6	49.7	39.0	61.4	240.6	1.5%
32	Prodhime të tjera	38.4	42.7	46.1	48.0	60.5	235.7	1.4%
15	Prodhimi i lëkurës dhe produkteve të ngjashme	40.9	44.6	49.4	38.2	50.1	223.1	1.3%
30	Prodhimi i pajisjeve të tjera të transportit	5.4	10.4	8.4	16.0	55.0	95.1	0.6%
18	Printimi dhe riprodhimi i mediave të regjistruara	0.3	0.4	0.2	0.1	0.0	1.1	0.0%

6. Përzgjedhja e produkteve me potencial për zëvendësim të importit

Siç u përmend më lart, Kosova vuan nga një deficit i lartë tregtar i vazhdueshëm. Një nga arsytet për këtë rënie të performancës tregtare është se industritë e Kosovës, në një masë të madhe, nuk janë ende të përgatitura për të konkurruar në kushte të barabarta me importet nga ekonomitë e etabluara mirë ose nga ato që marrin mbështetje nga qeveritë e tyre përkatëse. Nisur nga ky kontekst, është e rëndësishme të identifikohet një listë e produkteve që mund të luajnë një rol thelbësor në zëvendësimin e importit dhe t'u ofrohet atyre mbështetja e nevojshme për t'u bërë konkurruese dhe të vetë-mjaftueshme për një periudhë afatgjatë. Megjithatë, duhet theksuar se ideja nuk është që këto produkte t'i mbrojmë përherë, por përkundrazi t'i mbështesim ato derisa të realizohen përfitimet e dëshiruara, pa krijuar joefikasitet afatgjatë ose pa nxitur varësinë.

Kjo pjesë paraqet një përzgjedhje të produkteve në Kosovë që mund të synohen strategjikisht për zëvendësimin e importit. Ngjashëm me rastin e eksporteve, të dhënat e papërpunuara tregtare të përdorura për llogaritjet janë marrë nga Baza e të Dhënave e ASK-së, të klasifikuara sipas Sistemit të Harmonizuar në nivelin 6-shifror të ndarjes. Të dhënat mbi tarifën u morën nga baza e të dhënave WITS, me burim original UN Comtrade.

Tabela 8 paraqet listën fillestare të produkteve me potencial për zëvendësim të importit. Kriteri parësor për përzgjedhjen e këtyre produkteve është vëllimi i importeve, me një prag të vendosur në 1 milion euro. Kriteri i dytë është që produkti të ketë vlerën e eksportit në Kosovë në vitin 2022 mbi 500,000 euro, që tregon se mund të prodhohet në Kosovë. Idealisht, përdorimi i të dhënave PRODCOM, të cilat ofrojnë njohuri gjithëpërfshirëse për prodhimin vendas të mallrave të prodhuar, do të ishte i preferuar. Fatkeqësisht, të dhëna të tilla aktualisht nuk janë të disponueshme në Kosovë. Kriteri i tretë dhe i fundit për përzgjedhjen e produktit është që këto produkte duhet t'u nënshtrohen tarifave të aplikuara të kombit më të favorizuar më të mëdha se 10% ekuivalente ad valorem në të paktën dy nga tre blloqet/vendet e referencës, përkatësisht BE dhe dy vendet krahasuese me faktorë të ngjashëm të mbështetjes. Ky kriter përdoret për të identifikuar produktet që zakonisht marrin mbështetje ose mbrojtje të konsiderueshme.

Në bazë të këtyre kriterëve janë identifikuar 36 produkte me potencial për zëvendësim të importit. Ato përbëjnë gati 10% të importeve të Kosovës në vitin 2022. Shumica dërrmuese e këtyre produkteve janë në kategorinë e ushqimeve dhe pijeve. Megjithatë, ka edhe disa produkte të tjera, si mobilet dhe produktet e tekstilit/veshmbathjes, mes tyre. Pesë nga produktet e përzgjedhura, konkretisht (210690) preparatet ushqimore, (690721) flamujt e qeramikës, (020230) mish gjedhi i ngrirë, pa kocka, (170490) ëmbëlsira me sheqer dhe (611030) triko, pulovra, xhaketa, jelekë, importohen në sasi relativisht të konsiderueshme nga vendet me të cilat Kosova nuk ka marrëveshje preferenciale. Rrjedhimisht, ato potencialisht mund t'u nënshtrohen tarifave me një marzh më të lartë se 10% ad valorem. Si shembull, për të ndjekur regjimin e BE-së për (020230) mishin e ngrirë, pa kocka të gjedhit, një tarifë ekuivalente ad valorem që është tetë herë më e lartë se ajo aktuale duhet të vendoset nga Kosova.

Tabela 8: Lista fillestare e produkteve me potencial zëvendësimi të importit

Kategoria e produkteve	Importet e Kosovës 2022	Përqindja e Importeve 2022	Eksportet e Kosovës 2022	BE-ja aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Maqedonia V. aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Serbia aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Importet nga RoW 2022
220210: Ujërat	72.1 milionë	1.28%	18.9 milionë	9.60	40.00	30.00	0.2 milionë
210690: Preparate ushqimore	61.9 milionë	1.10%	0.7 milionë	12.80	20.00	30.00	3.3 milionë
690721:Flamuj qeramike	55.1 milionë	0,98%	2.4 milionë	5.00	20.00	20.00	16.6 milionë
020230: Mish i ngrirë, pa kocka i kafshëve të gjedhit	42.6 milionë	0,75%	5.2 milionë	82.14	13.14	30.00	41.3 milionë
190590: Bukë, pastë, ëmbëlsira	38.9 milionë	0,69%	0.6 milionë	27.64	26.59	30.00	0.0 milionë
151219: Vaji i farave të lulediellit ose i lulediellit	27.6 milionë	0,49%	3.0 milionë	9.60	25.08	30.00	0.2 milionë
190531: Biskota të ëmbla	22.1 milionë	0.39%	0.7 milionë	n/a	29.81	30.00	0.2 milionë
220299: Pije joalkoolike	21.6 milionë	0.38%	5.2 milionë	25.20	50.00	30.00	0.6 milionë
040120: Qumësht dhe krem	20.1 milionë	0.36%	0.8 milionë	48,67	35,72	20.00	0.0 milionë
160100: Salcice dhe produkte të ngjashme	16.7 milionë	0,30%	1.1 milionë	34,61	19.96	30.00	0.0 milionë
090121: Kafe e pjekur	13.5 milionë	0.24%	5.1 milionë	7.50	15.00	15.00	0.0 milionë
170490: ëmbëltore me sheqer	12.8 milionë	0.23%	1.2 milionë	24.98	20.00	25.00	1.1 milionë
040390:Dhallë, qumësht me gjizë dhe krem	11.6 milionë	0.21%	0.8 milionë	139.09	20.00	20.00	0.0 milionë
220110: Ujëra minerale dhe ujëra të gazuar	9.7 milionë	0.17%	1.4 milionë	0.00	30.00	30.00	0.0 milionë
190532: Waffles dhe wafers	9.4 milionë	0.17%	0.7 milionë	n/a	29.50	30.00	0.1 milionë
940350:Mobile druri (dhoma gjumi)	8.3 milionë	0.15%	2.0 milionë	0.00	12.00	20.00	0.2 milionë
180632: Çokollatë dhe preparate të tjera (të pambushura)	8.1 milionë	0,14%	0.6 milionë	n/a	33.28	30.00	0.0 milionë
841850:Shoqe mobilesh, kabinete, sportele	7.8 milionë	0,14%	0.8 milionë	2.20	15.00	15.00	0.7 milionë
200520: Patate, të përgatitura ose të konservuara	6.9 milionë	0.12%	3.0 milionë	14.10	40.00	20.00	0.0 milionë

	6.9		1.2				0.0
110100: Miell gruri ose meslin	milionë	0.12%	milionë	41,84	36,49	30.00	milionë
180631: Çokollatë dhe preparate të tjera (të mbushura)	6.2		1.8				0.1
	milionë	0.11%	milionë	n/a	22.68	30.00	milionë
	6.0		0.9				3.1
611030: Triko, pulovra, triko, jelek	milionë	0.11%	milionë	12.00	17.50	18.00	milionë
	5.9		1.6				0.0
070960: Fruta të freskëta ose të ngrira	milionë	0,10%	milionë	7.20	53.50	20.00	milionë
190410: Ushqime të përgatitura të marra nga drithërat	5.1		0.8				0.0
	milionë	0,09%	milionë	24.86	30.00	30.00	milionë
	4.5		0.5				0.0
210112: Përgatitje me bazë kafeje	milionë	0.08%	milionë	11.50	20.00	10.00	milionë
620449: Veshjet e grave ose vajzave nga materiale tekstili	3.3		5.6				0.5
	milionë	0.06%	milionë	12.00	17.50	22.00	milionë
	3.2		0.9				0.5
070190: Patate të freskëta ose të ngrira	milionë	0.06%	milionë	11.50	45.00	30.00	milionë
	3.1		3.7				0.0
220421: Verë e rrushit të freskët	milionë	0,05%	milionë	7.04	50.00	30.00	milionë
620443: Veshje për femra apo vajza prej sintetike fibrave	2.5		7.7				0.8
	milionë	0,05%	milionë	12.00	17.50	22.00	milionë
	2.4		1.1				0.1
481940: Thasë dhe çanta letre	milionë	0.04%	milionë	0.00	15.00	12.00	milionë
	2.2		15.4				0.0
761010: Dyer, dritare alumini dhe kornizat e tyre	milionë	0.04%	milionë	6.00	20.00	15.00	milionë
	1.9		1.2				0.0
200799: Reçel, pelte, marmelata	milionë	0.03%	milionë	37,72	30.00	20.00	milionë
	1.5		1.3				0.0
200599: Perime dhe përzierje perimesh	milionë	0.03%	milionë	17.60	50.00	20.00	milionë
	1.5		117.8				0.1
940429: Dyshekë	milionë	0.03%	milionë	3.70	12.00	20.00	milionë
	1.4		0.6				1.0
630790: Artikuj të bërë nga materiale tekstili	milionë	0.03%	milionë	12.00	17.50	18.00	milionë
	1.1		7.0				0.5
940340: Mobile druri për kuzhina	milionë	0.02%	milionë	2.70	12.00	20.00	milionë

Për të ofruar njohuri për planin e Politikës Industriale për të përmirësuar regjimin tarifor të Kosovës, Tabela 9 identifikon produktet që mund të jenë subjekt i tarifave më të larta. Kriteret për përzgjedhjen e këtyre produkteve janë që në vitin 2022 të kenë një vlerë importi në Kosovë mbi 2 milionë euro nga vendet pa Marrëveshje Tregtare Preferenciale (vendet jo-MTP), dhe tarifatat KMF mbi 10% AVE janë aplikuar për to në të paktën dy prej tre blloqeve/vendeve referente tregtare. Shtrirja e ndryshimit AVE ofron njohuri të vlefshme për kufirin e mundshëm shtesë të mbrojtjes që mund të zbatohet për këto produkte. Për shembull, produkti më i importuar në këtë kategori nga Kosova, (020714) copat e ngrira dhe të brendshmet ushqimore të shpendëve, ka një tarifë KMF të aplikuar në BE në vlerë prej 53.79% AVE, që është pesë herë më e lartë se ajo e Kosovës. Kjo është, për shembull, shkalla e madhësisë me të cilën Kosova mund të rregullojë tarifatat e saj ndaj vendeve jo-MTP për atë produkt të caktuar. Meqenëse është sfiduese të përcaktohet prodhimi aktual vendor duke përdorur vetëm të dhënat e tregtisë, takimet me shoqatat e biznesit do të përdoren për të vlerësuar kapacitetin e Kosovës për të zëvendësuar produktet e propozuara. Zbatimi i kritereve të sipërpërmendura ka rezultuar që pjesa më e madhe e produkteve janë

nga sektorët e industrisë ushqimore, këpucëve dhe veshjeve. Për informata të hollësishme, shihni Tabelën 9.

Tabela 9: Përzgjedhja e produkteve të importuara nga vende jo-MTP që mund t'u nënshtrohen tarifave më të larta

Kategoria e produkteve	Importet botërore 2022	Importet e Kosovës 2022	Importet botërore /gjithsej importet 2022	Eksportet e Kosovës 2022	BE-ja aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Maqedonia V. aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Serbia aplikoi KMF në OBT (AVE%)
020714: Prerje të ngrira dhe të brendshmet e ngrënshme të shpendëve	41.7 milionë	61.2 milionë	68.2%	0.01 milionë	53,78	22.00	30.00
170199: Sheqer kallami ose panxhari	9.4 milionë	35.3 milionë	26.5%	0.02 milionë	95,56	10.00	20.00
640299: Këpucë me thembra të jashtme	6.9 milionë	9.1 milionë	75.1%	0.49 milionë	17.00	25.00	20.00
640411: Këpucë sportive	6.5 milionë	7.1 milionë	92.5%	0.08 milionë	16.90	25.00	20.00
610910: Bluza	5.5 milionë	10.4 milionë	52.9%	0.27 milionë	12.00	17.50	22.00
640419: Këpucë me pjesën e sipërme të materialeve tekstile	5.4 milionë	7.9 milionë	68.5%	0.00 M	16.90	25.00	20.00
640399: Këpucë me pjesën e sipërme prej lëkure	5.1 milionë	9.7 milionë	52.4%	0.02 milionë	8.00	25.00	20.00
611020: Triko, pulovra, triko, jelek	4.2 milionë	7.5 milionë	55.9%	0.09 milionë	12.00	17.50	18.00
620342: Pantallona për burra ose djem	3.6 milionë	9.7 milionë	37.2%	0.15 milionë	12.00	17.50	22.00
070820: Fasule të freskëta ose tëngjira	3.0 milionë	3.1 milionë	97.7%	0.01 milionë	10.40	45.00	20.00
020742: Rosat shtëpiake të ngrira	2.9 milionë	3.3 milionë	89.5%	0.00 M	22.89	15.00	15.00
640391: Këpucë me thembra të jashtme prej gome	2.8 milionë	4.2 milionë	67.0%	0.00 M	8.00	25.00	20.00
620462: Pantallona grash ose vajzash	2.7 milionë	6.4 milionë	42.2%	0.20 M	12.00	17.50	22.00
691110: Enë tavoline dhe gatimi prej porcelani	2.5 milionë	4.1 milionë	60.8%	0.12 milionë	12.00	20.00	20.00
940360: Mobile druri	2.4 milionë	12.8 milionë	18.4%	14.29 M	0.00	12.00	20.00
640291: Këpucë me pjesën e sipërme prej gome ose plastike	2.3 milionë	3.0 milionë	77.3%	0.00 M	17.00	25.00	20.00
851629: Ngrohja elektrike e hapësirës	2.2 milionë	2.7 milionë	80.5%	0.04 milionë	2.70	15.00	15.00

Emrat e produkteve janë shkurtuar/ndryshuar për arsye hapësire.

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në ASK dhe WITS

Eksportet e produkteve me origjinë shtazore përballen me disa masa që lidhen me cilësinë. Produktet e Kosovës me origjinë shtazore (përveç shpendëve specifike) aktualisht nuk eksportohen në BE, kryesisht për shkak se Kosova nuk mund të sigurojë gjurmueshmërinë e duhur të këtyre produkteve dhe të sigurojë dokumente ose certifikata shëndetësore të njohura ndërkombëtarisht. Në rajonin e CEFTA-së, ka eksporte të kufizuara të produkteve të tilla, sërish për arsye që janë pak a shumë të ngjashme. Pavarësisht se nuk ka mundësi të eksportoje në këta partnerë kryesorë tregtarë, Kosova prodhon shumë produkte me origjinë shtazore për konsum të brendshëm. Megjithatë, këto produkte përballen me konkurrencë të ashpër nga jashtë. Tabela 10 identifikon produktet më të importuara që mund të jenë subjekt i mbështetjes për të fituar një pjesë më të madhe të tregut vendas. Në këtë rast, zbatohet edhe një herë kriteri i tarifave KMF të aplikuara në vendet referente. Produktet kryesore të kësaj kategorie që premtojnë për zëvendësim importi përfshijnë (040690) djathin, (160232) mishin ose të brendshmet e shpendëve dhe (040630) djathin e përpunuar. Për informata të hollësishme, shihni Tabelën 10.

Tabela 10: Produktet me origjinë shtazore me potencial zëvendësues të importit

Kategoria e produkteve	Importet e Kosovës 2022	Importet/Gjithsej importet 2022	Eksportet e Kosovës 2022	BE-ja aplikoi KMF në OBT (AVE%)	N. sMaqedonia aplikoi KMF në OBT (AVE%)	Serbia aplikoi KMF në OBT (AVE%)
040690: Djathë	21.9 milione	0.39%	0.3 milione	51,38	44.40	30.0
160232: Mishi ose të brendshmet e shpendëve të llojit "Gallus domesticus "	15.3 milione	0.27%	0.0 milione	73,68	10.00	30.0
040630: Djathë i përpunuar, jo i grirë apo pluhur	3.4 milione	0.06%	0.0 milione	55,49	26.00	30.0
040490: Produkte që përbëhen nga përbërës natyralë të qumështit	3.0 milione	0.05%	0.0 milione	85,79	5.00	20.0
160250: Mishi ose të brendshmet e gjedhit të përgatitur ose të konservuar	3.0 milione	0,05%	0.1 milione	55,61	15.00	30.0
040510:Gjalpë	2.7 milione	0,05%	0.0 milione	60,54	15.00	30.0
040610: Djathë i freskët	2.2 milione	0.04%	0.0 milione	75,86	46,26	30.0
160413: Sardele të përgatitura ose të konservuara	2.1 milione	0.04%	0.0 milione	12.5	0.00	15.0
040221: Qumësht dhe krem në forma të ngurta	2.1 milione	0.04%	0.0 milione	58,58	15.00	20.0
040900:Mjaltë natyral	1.5 milione	0.03%	0.0 milione	17.3	45.00	30.0
021020: Mishi i gjedhit, i kripur, i tharë ose i tymosur	1.2 milione	0.02%	0.2 milione	50.2	15.00	30.0
040210: Qumësht dhe krem në forma të ngurta (yndyrë <= 1,5%)	1.0 milione	0.02%	0.0 milione	64,73	15.00	20.0

Emrat e produkteve janë shkurtuar/ndryshuar për arsye hapësire.

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në ASK dhe WITS

7. Kontributi i OB-ve mbi Eksportet dhe Importet Strategjike me potencial zëvendësues

Përveç identifikimit të eksporteve strategjike dhe produkteve me potencial për zëvendësim të importit përmes analizave statistikore, ekipi synoi gjithashtu të mbledhë të dhëna nga organizatat e biznesit (OB). Edhe pse u kontaktuan dhe u mbajtën takime me tre OB, vetëm Oda Ekonomike e Kosovës (OEK) dha të dhëna konkrete në lidhje me sektorët/produktet që konsiderohen strategjike për eksport dhe zëvendësim të importit. Në disa raste kanë ofruar edhe sugjerime për ndërhyrje në mbështetje të këtyre produkteve. Më poshtë janë përmbledhur të dhënat e tyre:

1. **Perimet:** Kultivimi i perimeve paraqet një mundësi të qartë për zëvendësimin e importeve dhe eksporte. Kosova ka potencial për të kultivuar perime të ndryshme brenda vendit, duke përfshirë qepën, hudhrën, patatet, specat, domatet, etj. Ky sektor mund të zhvillohet më tej me investime në teknologji dhe standardizimin e produkteve.
2. **Përpunimi dhe ruajtja e frutave dhe perimeve:** Ruajtja e frutave dhe perimeve ka treguar rritje dhe sukses në tregjet ndërkombëtare. Ky sektor mund të ndihmojë në uljen e prodhimit jashtë sezonit dhe të ofrojë produkte që mund të eksportohen me sukses.
3. **Përpunimi i ushqimit:** Modernizimi i sektorit të ushqimit në Kosovë ka potencial për të rritur eksportet e produkteve si viçi, qengji, pula dhe produkte të tjera bujqësore. Përpunimi i frutave, perimeve, mishit dhe qumështit i shton vlerën produkteve dhe redukton nevojën për import.
4. **Produktet e qumështit:** Ky sektor është thelbësor për sigurinë ushqimore dhe ekonominë. Zvogëlimi i varësisë së Kosovës nga importi i produkteve të qumështit dhe prodhimi i produkteve të qumështit me cilësi të lartë është një hap vendimtar drejt zëvendësimit të importit dhe eksportit.
5. **Tekstili dhe Veshjet:** Me një histori të pasur, industria e tekstilit dhe veshjeve në Kosovë ofron mundësi të mëdha për rritjen e eksporteve në tregjet ndërkombëtare. Përpunimi i lëndëve të para në produkte të gatshme ka një potencial të rëndësishëm për zëvendësimin e importit dhe krijimin e vendeve të punës.
6. **Prodhimi i Dyerve dhe Dritareve nga Plastika - PVC:** Ky sektor paraqet një mundësi të rëndësishme për të ulur varësinë e vendit nga importet dhe për të rritur eksportet. Kosova ka një traditë të vendosur në këtë sektor dhe është konkurrese në tregjet evropiane.
7. **Sektori i përpunimit të drurit dhe prodhimit të mobileve:** Sektori i përpunimit të drurit dhe prodhimit të mobileve është një industri strategjike që ka treguar rritje të shpejtë dhe potencial të madh për eksport. Produktet e këtij sektori janë të cilësisë së lartë dhe kanë gjetur treg në tregjet ndërkombëtare.

8. Vërejtjet përfundimtare

Kosova ka përjetuar një rritje të konsiderueshme të eksporteve në vitet pas pandemisë, por ato vazhdojnë në nivele relativisht të ulëta krahasuar me importet. Edhe pse eksportet e prodhimit përbëjnë një pjesë të konsiderueshme të gjithsej eksporteve të Kosovës dhe kanë fituar një përqindje më të theksuar gjatë viteve, ka ende hapësirë të konsiderueshme për përmirësim në terma absolutë. Për të rritur performancën e eksportit të Kosovës në prodhim, duhet të merren parasysh aspektet e mëposhtme:

- Qeveria duhet të punojë në zgjerimin e qasjes në treg përmes marrëveshjeve tregtare me shtrirje të pjesshme me partnerë të rinj për produktet në të cilat Kosova ka përparësi krahasuese dhe që përbëjnë eksportet kryesore, si dyshekët, pllakat e polimerit qelizor, dyert plastike dhe produktet e ngjashme. Këto produkte tashmë kanë demonstruar konkurrencë dhe është thelbësore që ato të mos u nënshtrohen tarifave në tregjet e reja.
- Për të mbështetur produktet aktuale të prodhimit me performancën më të mirë, është thelbësore që qeveria t'u sigurojë kompanive shërbime të inteligjencës së tregut. Kjo ndihmë synon të kompensojë të ashtuquajturën "kosto e zbulimit" dhe ndihmon bizneset të lundrojnë në kompleksitetin e tregut në mënyrë më efektive.
- Produktet me avantazh krahasues të fshehtë, që do të thotë ato që shkëlqejnë sa u përket eksporteve në vendet me strukturë të ngjashme burimesh, por me performancë të përgjithshme ekonomike disi më të mirë, si paletat, salsiçet, mobilet metalike dhe të ngjashme, duhet të analizohen me kujdes për të kuptuar pengesat që i pengojnë të kenë një peshë më të madhe në shportën e eksportit. Mbështetja e personalizuar më pas duhet të dizajnohet për të ndihmuar në kapërcimin e pengesave të identifikuara. Produktet me përparësi të fshehtë duhet të përfshihen gjithashtu në listën e produkteve për të cilat duhet të kërkohen koncesione pa doganë në negociimin e marrëveshjeve të reja tregtare me fushëveprim të pjesshëm.
- Qeveria duhet të zhblikojë potencialin për prodhimin e një grupi produktesh të teknologjisë së mesme ose me vlerë të shtuar të lartë, të tilla si motorë të ndryshëm për automjete/makina dhe medikamente, të cilët janë thelbësorë në ekonominë me një strukturë të ngjashme. Për shkak të vlerës së shtuar më të lartë, këto produkte janë në thelb më të predispozura për të pasur një ndikim më të rëndësishëm në ekonomi.

Siç u theksua tashmë, Kosova vazhdimisht përballet me një deficit tregtar pasi importet vazhdimisht i tejkalojnë eksportet. Produktet ushqimore, nafta dhe automjetet dominojnë në këto importe. Për të reduktuar varësinë e lartë nga importet, duhet të merren parasysh aspektet e mëposhtme:

- Qeveria duhet të zbatojë një regjim të ri tarifor, duke vendosur tarifa më të larta se tarifatat aktuale për produktet që zakonisht mbrohen nga BE-ja dhe vendet e tjera krahasuese sipas KMF-ve të tyre. Është e rëndësishme të theksohet se këto tarifa nuk duhet të zbatohen për vendet apo blloqet me të cilat Kosova ka marrëveshje tregtare. Produkte të veçanta, të tilla si qeramika, mishi i ngrirë i gjedhit dhe ëmbëlsirat me sheqer, janë shembuj. Duhet theksuar se vlerësimi i plotë i kapaciteteve prodhuese vendase për këto produkte duhet t'i paraprijë çdo rregullimi tarifor.
- Produktet që zakonisht mbështeten nga qeveritë, veçanërisht ato në kategorinë e ushqimeve dhe pijeve, përbëjnë shumicën e importeve në Kosovë, të pasuara nga produktet e mobileve dhe tekstilit/veshmbathjes. Përparësi duhet t'i jepet mbështetjes së prodhimit konkurrues të këtyre produkteve për të reduktuar importet.

- Kosova prodhon shumë produkte me origjinë shtazore për konsum të brendshëm. Megjithatë, këto produkte përballen me konkurrencë të ashpër nga jashtë. Më shumë mbështetje mund t'i jepet përmbushjes së standardeve të cilësisë për këto produkte për të konkurruar më mirë me produkte të ngjashme nga jashtë.